

[DOI:10.26104/NTTIK.2023.26.97.054](https://doi.org/10.26104/NTTIK.2023.26.97.054)

Рақыш Ж.С.

**ФОЛЬКЛОРИСТИКАНЫН ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫК СӨЗДҮГҮН
ТҮЗҮҮНҮН ПРИНЦИПТЕРИ**

Рақыш Ж.С.

**ПРИНЦИПЫ СОСТАВЛЕНИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО
СЛОВАРЯ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ**

Рақыш Ж.С.

**ФОЛЬКЛОРТАНУ ТЕРМИНДЕР СӨЗДІГІН
ЖАСАУДЫҢ ҚАҒИДАТТАРЫ**

Zh. Rakysh

**PRINCIPLES OF COMPILING A TERMINOLOGICAL
DICTIONARY OF FOLKLORE STUDIES**

УДК: 398:801.6; 398:82.0

Мақалада казак фольклорунун терминологиялык сөздүгүн түзүү зарылчылыгы негизделет. Изилдөөнүн мааниси казак тилиндеги фольклордук терминдердин системасын түзүү зарылчылыгы менен аныкталат жана терминологиялык сөздүктү түзүүдө систематуу түрдө каралышы керек болгон комплекстүү көйгөй болуп саналат. Автор сөздүктүн түзүлүшүн жана концепциясын ар тараптуу, сөздүктүн тематикалык багытын жана көлөмүн, терминдерди тандоо критерийлерин, тактыгын, эквиваленттүүлүгүн жана варианттуулугун, ареалын, терминология процессин, эволюциясын талдайт, фольклордук жанрларды жана түшүнүктөрдү системага салат. Терминологиялык сөздүктү түзүүнүн принциптерин талдоо изилдөөнүн предмети жана объектиси – казак фольклорунун терминдер системасы болуп саналат. Изилдөө материалдарын тандоодо үзгүлтүксүз үзгүлөрдү алуу усулу, ошондой эле системалаштырууну камтыган илимий баяндоо, терминдердин маанисин талдоо жана чечмелөө усулу колдонулат. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгында сөздүктүн түзүмүн кеңири изилдөө, сөздүккө кирген терминдерди тандоодо ички регламентти сактоо жана фольклордук терминдердин иреттүү системасын куруу маанилүү болуп саналат. Изилдөөнүн жаңылыгы фольклордук терминдер менен түшүнүктөрдү системалаштыруудан көрүнүп турат.

Негизги сөздөр: терминологиялык сөздүк, фольклористика, жанр, терминдердин системасы, термин илими, термин, терминология.

В статье обосновывается необходимость создания терминологического словаря казахской фольклористики. Значимость исследования определяется необходимостью формирования системы фольклористических терминов на казахском языке и является комплексной проблемой, которую необходимо систематически рассматривать при составлении терминологического словаря. Автор всесторонне анализирует структуру и концепцию словаря, рассматривает тематическую ориентацию и объемы словаря, критерии выбора терминов, точность, эквивалентность и вариантность термина, ареал термина, процесс терминологизации, эволюция терминов, систематизирует фольклорные жанры и понятия. Предметом исследования является анализ принципов составления терминологического словаря, а объектом – система терминов казахской фольклористики. При отборе материалов исследования применяется метод сплошной выборки, а также метод научного описания, включающий в себя систематизацию, анализ и интерпретацию значения терминов. В результате проведенных исследований важным является детальное изучение структуры словаря, соблюдение внутренней регламентации в выборе

терминов, входящих в словарь, и построение упорядоченной системы терминов фольклора. Новизна исследования проявляется в систематизации фольклористических терминов и понятий.

Ключевые слова: терминологический словарь, фольклористика, жанр, система терминов, терминоведение, термин, терминология.

Мақалада қазақ фольклортануының терминдер сөздігін жасау қажеттігі негізделеді. Зерттеудің маңыздылығы қазақ тілінде фольклортану терминдер жүйесін қалыптастыру қажеттілігімен айқындалады және терминологиялық сөздік құрастыру жүйелі түрде қарастыруды міндеттейтін кешенді мәселе. Автор сөздіктің құрылымы мен концепциясын жан-жақты талдап көрсетеді, сөздіктің тақырыптық қажеттігі мен көлемі, терминдерді таңдау критерийлерін қарастырады, фольклорлық жанрлар мен ұғымдар жүйеленіп, термин дәлдігі, баламалығы мен варианттылығы, термин аумағы, терминдену үдерісі, терминдер дамуы сөз болады. Зерттеу пәні терминдер сөздігін жасау қағидастарын талдау болса, зерттеу нысанына қазақ фольклортану терминдер жүйесі алынған. Зерттеу материалдарын сұрыптау кезінде жаппай таңдау әдісі, жүйелеу мен деректерді талдап түсіндіру мен терминдер мағынасын сипаттаудан тұратын ғылыми сипаттама әдісі қолданылады. Жүргізілген зерттеулердің нәтижесінде сөздіктің құрылымын жете зерттеу, сөздікке енетін терминдерді таңдауда ішкі реттемесін сақтау және фольклордың реттелген терминдер жүйесін құру маңызды болып табылады. Зерттеудің жаңалығы фольклортанулық терминдер мен ұғымдарды жүйелеуден көрінеді.

Негізгі сөздер: терминдер сөздігі, фольклортану, жанр, терминдер жүйесі, терминтаным, термин, терминология.

The article substantiates the need to create a terminological dictionary of Kazakh folklore studies. The significance of the research is determined by the need to form a system of folklore terms in the Kazakh language and is a complex problem that must be systematically considered when compiling a terminological dictionary. The author comprehensively analyzes the structure and concept of the dictionary, examines the thematic orientation and volumes of the dictionary, criteria for the choice of terms, accuracy, equivalence and variation of the term, the area of the term, the process of terminologization, the evolution of terms, systematizes folklore genres and concepts. The subject of the study is the analysis of the principles of compiling a terminological dictionary, and the object is the system of terms of Kazakh folklore studies. When selecting research materials, the method of continuous sampling is used, as well as the method of scientific description, which including systematization, analysis and interpretation of the meaning of terms. As a result of

the conducted research, it is important to study in detail the structure of the dictionary, compliance with internal regulations in the selection of terms included in the dictionary, and the construction of an ordered system of folklore terms. The novelty of the research is manifested in the systematization of folklore studies terms and concepts.

Key words: terminological dictionary, folklore studies, genre, system of terms, terminology studies, term, terminology.

Қазақ фольклортану терминдерінің сөздігін құрастыру қажеттілігі отандық терминология мен осы ғылым саласының қазіргі даму деңгейіне байланысты туындады. Фольклортану терминологиясын зерттеуге арналған арнайы еңбек болмағанмен, фольклортану саласындағы іргелі зерттеу еңбектерінде мол материал жинақталған. Қазақ фольклоры жөніндегі зерттеулердің көпшілігінде жаңа терминдер мен ұғымдар ұсынуға әрекет жасалды. Ұлттық фольклортану ұғымдары мен терминдеріне сараптама жасау арқылы отандық фольклортану ғылымының жетістігі мен мүмкіндігін бажайлауға болады.

Қазіргі таңға дейін фольклортану терминдерінің мол қоры қалыптасып, қолданысқа түсті. Фольклортану ғылымының филологиялық пәндер қатарындағы орны, фольклор туралы түсінік, ерекшелігі, дәстүрге негізделіп, ауызша таралуы, халық жадында сақталуы сияқты белгілері айқындалды. Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріндегі фольклор жанрлары жүйелеу ұстанымдары, фольклорлық талдау әдістемесі, жекелеген жанрларды зерттеу мәселелеріне салыстырмалы талдау жасалды.

Шоқан Уәлиханов фольклор терминдері жөнінде алғаш құнды пікір айтқан, ол қазақ халық поэзиясының жанрлық түрлерін (жыр, жылау өлеңі, қайым өлең, қара өлең, өлең т.б.) жүйелеп, анықтамасын беріп, оларды ғылыми термин ретінде қолданып, ғылыми айналымға енгізді [1, 48-50].

В.В. Радлов өзі жинап, жариялаған фольклорлық шығармаларды қара сөз, үлгілі сөз, бата сөз, ұзатқан қыздың өлеңі, жар-жар, жоқтаған жыр, қайым өлең (айтыс), бақсының сөзі, қара өлең, өтірік өлең, батыр ертегі, ертеқ, жұмбақ, кітаби өлең, қисса деген халықтық терминдермен атаған [2].

Алаш қайраткерлері ғылыми-зерттеу және педагогикалық қызметтерінде ұлттық терминдерді қалыптастыру ісіне бастамашы бола білді. Қазақ әдебиеттану және фольклортану саласының ғылыми терминологиясын жасаған Ахмет Байтұрсынұлы «Әдебиет танытқыш» еңбегінде ана тілінің термин жасау мүмкіндігін барынша пайдаланып, сол ұғымның мәнін ашатын ұлттық сипаты басым төл сөздерді тауып қолданысқа қосты, соның біразы фольклортануда әлі күнге термин ретінде сақталып отыр [3].

Ол қазақ фольклорының ертегі, аңыз әңгіме, тарихи жыр, айтыс өлең, өтірік өлең, толғау, терме, тақпақ, жұмбақ, жаңылтпаш, тойбастар, жар-жар, беташар, неке қияр, бесік жыры, жарапазан, бата, ділмар

сөз (афоризм), мақал-мәтел сынды жанрлық түрлердің сипатын ашып, ғылыми тұрғыда негіздеп берді. Дегенмен А.Байтұрсынұлы ұсынған терминдердің ішінде бас қатырғыш, үміт өлең, үгіт өлең, ертегісымақ (аңыз әңгіме), ертегі жыр (батырлар жыры) сияқты қазір қолданыстан шығып қалғандары да бар.

Мұхтар Әуезов «Әдебиет тарихы» зерттеу еңбегінде ұлттық фольклордың жанрлық классификациясын ұсынды, естірту, қоштасу, көңіл айту, наурыз өлеңі сияқты көптеген жанрларды тұңғыш рет ғылыми айналымға енгізді, батырлар жыры, ғашықтық жыр («ел поэмалары» деп атаған) мен тарихи жыр, ертегі, айтыс жанрларына терең ғылыми анықтама берді, жан-жақты талданды [4]. Наным-сенімдер фольклоры, ғұрыптық және маусымдық фольклор «сыршылдық салт өлеңдері», азалау фольклоры «ел салтындағы шер өлеңдер», наурыз, бақсы сарыны, жарамазан, бата беру өлеңдері «дінмен байланысты өлеңдер», жар-жар, сынсу («қоштасу-танысу»), беташар «қыз ұзату салт өлеңдері» деген атаумен талданды. Қазақ фольклортануының дамуы мен қалыптасуына, төл терминдердің орнығуына, тереңдеп зерттелуіне М.Әуезовтің қосқан үлесі айрықша болды.

Халел Досмұхамедұлы «Қазақ халық әдебиеті. Қысқаша очерк» атты еңбегінде фольклор жанрларын кең көлемде топтастырды, эпсана, космогониялық әңгімелер, ырым сөз, түс жору, боғауыз өлең сияқты кейбір терминдерді алғаш рет ғылыми айналымға енгізген [5, 14-39].

Қазақ зиялыларының термин жасауда ұстанған бағыттары Кеңес үкіметінің әміршіл жүйесі тарапынан күшпен өзгертіліп, терминологиялық жұмыстардың бағытын жергілікті ұлт кадрлары емес, орталық белгіледі. 1924 жылы Орынборда өткен қазақ білімпаздарының бірінші съезінде Елдес Омарұлы жасаған баяндама негізінде пән сөздерін қазақша жасау жөніндегі ұсыныс жалғасын таппады. 1935 жылы профессор Қ. Жұбанов ұсынған қазақ терминологиясының жаңа қағидаттары негізінде интернационал терминдерді өзгертпей алу дәстүрі орнықты [6, 113]. 90-жылдарға дейін ғылыми терминологияның ұлттық сипатын арттырудан гөрі кеңес халқына ортақ терминологиялық қор құру мақсат етілді [7].

Фольклорлық шығарманың тіліне, сюжеті мен композициясына қатысты ұғымдар мен терминдерге сипаттама, анықтама берілген еңбектер қатарында 1962-жылы филология ғылымдарының кандидаты Ғали Әбетов құрастырған «Әдебиеттану терминдерінің орысша-қазақша қысқаша сөздігі» жатады. Сөздікке жеті жүзден астам кірме термин мен қазақтың елу бір төл термині енген, оның қырық төрті фольклортануға тікелей қатысты. Бұл еңбек әдеби терминдерді жүйелеп, мәнін түсіндіріп, бірсыпыра терминдерге қазақша нақты балама қолданған алғашқы сөздік болды [8].

Академик З.Ахметов пен Т.Шаңбаев құрастырған «Әдебиеттану. Терминдер сөздігінде» (1996, 1998) әдеби терминдердің негізгі ұғымдары мен терминдері жүйеленіп берілді [9]. Сөздікте бес жүз сегіз термин реестрге алынған, оның басым көршілігі былина, заговор сияқты қазақ пәнсөздеріне тікелей қатысы шамалы сөздер екені анықталды. Қазақ фольклортануына тән жетпіс алты терминге мақала жазылды.

Мұхтар Әуезовтен бастау алатын фольклортану саласындағы зерттеу еңбектері мен М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының ұжымдық монографияларында осы ғылым саласының негізгі терминдер қоры қалыптасты [10]. Әдебиет теориясы саласында А.Байтұрсынұлы, Қ. Жұмалиев, Е.Ысмайылов, З. Ахметов, З. Қабдолов еңбектерінде де көптеген фольклортану терминдеріне сипаттама, анықтама берілген.

Фольклортану ғылымының ұлттық бағытта өркендеуі пән ұғымдарының атауынан танылады. Қазақ фольклортану ғылымында қолданыстағы терминдердің басым көпшілігі – ұлттық терминдер. М.Әуезов, С.Сейфуллин, Қ.Жұмалиев, М.Ғабдуллин, Ы.Дүйсенбаев, Ә.Қоңыратбаев, Р.Бердібай, Б.Уақатов, С.Қасқабасов, Ш.Ыбыраев, Б.Әзібаева, Е.Тұрсынов, А.Сейдімбек, К.Матыжанов, Т.Қоңыратбай, Б.Рақымов, Ш.Керім ұсынған термин-атаулар ғалымдар тарапынан жаппай қолданылып, қазіргі фольклортану ғылымының метатілін, терминдік қорын байытып отыр. Қазақ фольклорының жекелеген жанрларын сипаттауға арналған зерттеулерде халық өлеңдерін Б.Уақатов, лиро-эпосты Ы.Дүйсенбаев, Ә.Қоңыратбаев, ертегілерді Е.Тұрсынов, С.Қасқабасов, Е.Костюхин, прозалық жанрларды С.Қасқабасов, дастан жанрын Б.Әзібаева, эпосты Р.Бердібаев, Ш.Ибраев, ғұрып фольклорын Б.Абылқасымов, К.Матыжанов, тарихи жырларды Б. Рахымов, С. Сәкен, жұмбақтарды Ш.Керім, жекелеген батырлық жырларды О.Нұрмағамбетова, Т.Сыдықов, М.Ғұмарова, Т.Қоңыратбай, Ж.Асанов, Б.Қорғанбеков, А.Тұрғанбеков, Ж.Рақыш, топонимдік аңыздарды А.Пангереев, ауызша әңгімелерді П.Әуесбаева және басқалар зерттеді. «Қазақ фольклорының типологиясы», «Фольклор шындығы», «Қазақ фольклорының тарихилығы», «Қазақ фольклорының поэтикасы», «Қазақ әдебиетінің тарихы» он томдық еңбектің «Фольклорлық кезең» атты 1-томы іргелі зерттеу еңбектері мен «Қазақ халық әдебиеті» сериясы, «Бабалар сөзі» жүзтомдығы сияқты фольклорлық шығармалар қамтылған жинақтарда фольклортану терминдері дамуының кезеңдік сипаты көрініс береді.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін академик Ә.Қайдар ұсынған қағидаттар бойынша ана тілінің ішкі мүмкіндігін сарқа пайдалану арқылы жаңа терминдер жасап, тілімізге орыс тіліндегі қалпын сақтап

қабылданған кейбір кірме терминдердің орнына қазақша баламалар ұсыну немесе оларды ұлт тілінің заңдылықтарына сәйкес бейімдеп қабылдауға айрықша мән берілді [7, 244-250]. Бұл қазақ фольклортану терминологиясының ғылыми негізде қалыптасуына әсер еткен де осы факторлар болды. Осы кезеңде қазақ фольклортану саласында фольклордың бұрын «ақтандақ» болған ғұрыптық фольклор, тарихи жырлар, дастан (әсіресе діни дастандар) жанрлары терең зерттелді.

Отандық әдебиеттану саласында энциклопедиялық терминдер сөздігін жасау 1999 жылы қолға алынды. «Қазақ әдебиеті» атты энциклопедиялық басылымда фольклортануға қатысты сексен термин қамтылса, «Қазақстан» ұлттық энциклопедиясында, «Түркістан» халықаралық энциклопедиясында кейбір фольклортану терминдеріне түсінік берілген [11]. Дегенмен қазіргі таңда фольклортану ғылымының барлық жетістіктері ескерілген сөздіктің қажеттігі сөзсіз.

«Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Әдебиет» атты кітапта [12] айтыс, анекдот, аңыз-күйлер, бата сөз, дастан, жыршы, жұмбақ, импровизация, тарихи жырлар, аңыз, лиро-эпос жанры, миф, мәтел, жоқтау, ауыз әдебиеті, халық ауыз әдебиеті, фольклор, эпикалық өлеңдер, эпос, жалпы он тоғыз терминге түсінік берілген, төл терминдер ескерілмей, орыс тіліндегі нұсқасынан аударма жасалған. Мысалы, тарихи жырларға берілген түсініктің дұрыс еместігі төмендегі мысалдан анық көрінеді:

«Тарихи жырлар – халықтық поэтикалық шығармашылықтың жанры, татарлармен күрес кезеңінде (?) пайда болған және 16 ғасырдағы негізгі тарихи жанрлардың бірі болған. Аңыз өлеңдерге қарағанда тарихи жырлар олардың негізгі сюжеті шындық оқиғаға, маңызды әлеуметтік және сыртқы саяси конфликтілерге құрылғандығымен ерекшеленеді. Т. ж-дың орындалуы мен поэтикасының басты белгісі – лаконизм, драматизм және тілінің қарапайымдылығы. Т. ж. Солтүстікте, казактарда және әртүрлі облыстық дәстүрлер араласқан Орталық Повольеде ұзағырақ сақталған» [12, 141-142]. Бұдан шығатын қорытынды: көрсетілген еңбекте орыс тіліндегі анықтамалар талғаусыз аударыла салған. Байқап отырғанымыздай, осы уақытқа дейінгі отандық сөздіктерде фольклортану терминдері толық қамтылмай, санаулы үлгілері ғана қарастырылған. Талантты зерттеуші Серікбол Қондыбайдың «Қазақ мифологиясының қысқаша сөздігі» орыс тілінде жарық көрген, онда негізінен мифологиялық ұғымдар мен түсініктерге талдау жасалған [13].

Шетел тәжірибесінде фольклортану (оның ішінде мифология) мен этнографиядағы терминдер жүйесіне арналған еңбектерді («Свод этнографических понятий и терминов», «Мифологический словарь», ред. В.Мелетинский), Н.Петровтың орыс фольклоры тер-

миндерінің электронды сөздігін, В.П. Ойношев құрастырған Алтай халықтарының этнографиялық және фольклорлық ұғымдар мен терминдердің қысқаша сөздігін атауға болады [14].

Халықаралық терминдердің салалық терминологияда қолданылуы, терминологияны біріздендіру мәселесі де маңызды. Қазақ эпостарын ішкі жанрлық жіктеуде жетекші ғалымдар әр қилы көзқарасты танытып жатады. Мысалы, бұрын лиро-эпикалық жыр құрамында жарияланып, зерттеліп келген «Айман, Шолпан» жырын академик Сейіт Қасқабасов балладалық жырға жатқызады: «... бұл шығармаларда эпикалық пафос бар да, эпикалық батыр жоқ, екі жастың қосылуы бар да, бір-біріне іңкәр болған ғашықтар жоқ, тарихи адамдар бар да, тарихи факт жоқ. Мұндай туындылардың тағы бір ерекшелігі – ежелгі мифтік ұғымдардың, ертегілік қиял-ғажайыптың жоқтығы және оқиғаның кәдімгі өмірдегі жағдайда өрбуі. Міне, осылардың бәрі ол шығармаларды жеке жанрдың үлгісі деп қарауға негіз болғандай. Бұл топқа «Айман-Шолпан», «Наурызбай-Қаншайым», «Ерназар-Бекет» секілді шығармаларды жатқызуға болады» [15]. Ал профессор Бақытжан Әзібаева Маман бай мен Көтібар батыр арасында бір аста алтындаған салтанатты ақ үй үшін туған ерегістің бейбіт түрде шешімін ақыл-айламен тапқан, ел тыныштығын ойлаған ақылды қыз Айманның бейнесіне қарап хикаялық дастанға жататынын дәлелдеген [16, 146-153]. Қазақ фольклортану терминдер сөздігін түзуде терминдерді сұрыптап алу, терминдерді беру тәсілдерін меңгере отырып қазіргі фольклортану ғылымында қалыптасқан терминкор басшылыққа алынды, бірнеше терминнің бір жанрдың маңына топтасуын синоним ретінде айтылады.

Жыр терминін «ертегі» (В. Радлов), «батырлар әңгімесі» (М. Әуезов), «жыр, аңыз» (С. Сейфуллин), «батырлар жыры» (Ә. Қоңыратбаев, Қ. Жұмалиев), «эпикалық жырлар» (М. Ғабдуллин), «қаһармандық эпос» (Р. Бердібай), «лиро-эпос» (Ы. Дүйсенбаев), «ғашықтық жыр» (Ә. Қоңыратбаев) «батырлық жыр» (Ш. Ыбыраев) т.б. атаулармен «эпос» деген термин қабат қолданылады. «Сатира» жанрын А.Байтұрсынұлы кекесіндеу, Ғ. Әбетов сатира, сықақ деп атаса, академик С.Қасқабасов «Қазақ фольклоры» монографиясында сатиралық деп жіктелетін ертегінің жанрлық түрін сықақ ертегілер деп қазақы атауды ұсынды. Орыс фольклортану ғылымының әсерімен батырлар жырларымен қатар «қаһармандық эпос», «батырлық жыр», «классикалық эпос» деген атаулар алынған.

Жанрлық классификацияда әр қилы терминдерге жол беру кейде терминологияда өзінің қолтаңбасын қалдыруға ұмтылушылық деп түсінуге болады. Мысалы, «Жазушы» баспасы 2000 жылы шығарған көптомдықтарда ғылымда қалыптасқан терминдерді пайдаланудың орнына көп сөзбен берілген анықтауышты қолдану үрдісі байқалды. Мысалы, қиял-ғажайыбы

аралас ертегі деген жанрлық атаудың ғылыми негізі тиянақсыз екенін танытады. М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының ғалымдары құрастырып, баспаға дайындаған «Қазақ халық әдебиеті» сериясымен шыққан көптомдықтың он жеті томы жарияланған соң 1990-жылдардағы ғылымды қаржыландырудың азаюы салдарынан тоқтап қалған болатын. Кейін осы серияның меншік иесі ретінде 2000 жылдары қайта жарияламақ болған «Жазушы» баспасы, баспа редакторы кітаптың бұрынғы құрылымын танымастай өзгертуге күш салған, сол себепті осындай жанрлық түр атаулары пайда болған.

2020-жылы «Қазақ фольклортануының терминдер сөздігі» ҚР БҒМ ҒК гранттық қаржыландыруы аясында жүзеге асырылған ғылыми-зерттеу жобасы нәтижелері бойынша дайындалып, жарық көрді (мемтіркеу № 0118РК01300). Жоба жетекшісі әрі сөздіктің жауапты редакторы ретінде қазақ фольклортануының барлық салаларын қамтитын кешенді термин жүйесіне талдау нәтижесі қазақ фольклортану ғылымының дамығанын, өзіндік ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретіні айқындалды.

Ұлттық фольклортану ғылымында кездесетін ұғымдарға қатысты ғылыми терминдерді жүйелеп, бірізділікке түсіру, бір ұғымға қатысты жарыса қолданылған бірнеше терминнің ең ұтымды жасалғанын іріктеп алу арқылы ғылымның қазіргі кезеңдегі талаптарына жауап беріп, жетістіктерін дәл бейнелей алатындай фольклортану терминдерінің жаңа сөздігін – фольклортану терминдерінің базасын жасау міндетке алынды. Қазақ фольклортануының пәнсөздерін реттеу, үйлестіру, қалыптастыру мақсатында осы ғылым саласындағы әртүрлі кезеңдегі фольклортанулық зерттеулер мен еңбектер қарастырылды.

Фольклортану сөздігін әзірлеуде шетелдік (орыс) фольклортану ғылымындағы ғылыми-теориялық және әдістемелік тәжірибе және ұлттық ғылым саласындағы теориялық ізденістер, іргелі зерттеулер мен жекелеген ғалымдардың еңбектері негізге алынды. Сонымен қатар зерттеу барысында А. Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, К.Мұсаев, Ә.Қайдар, Ш. Сарыбаев, Ө.Айтбаев, Ш. Құрманбайұлы, А.Қоңырова, Е.Әбдірәсілов, С.Құлманов т.б. тілші ғалымдардың ұлттық терминология жөніндегі еңбектерінде айтылған ой-пікірлері басшылыққа алынды.

Сөздікте фольклортану саласындағы пән сөздерінің негізгі даму кезеңдері мен бағыттары жөнінде мағлұмат беру мақсаты көзделді. Фольклортану саласының екі жүзге жуық пән сөздері іріктеліп, реестрге алынды. Сөзтізбеде терминдердің тізімі әліпбилік ретпен тізілді. Фольклортану терминдерінің пайда болу, жасалу жолдарын, қалыптасу тарихын, осы сала терминологиясының бұрынғы және қазіргі жағдайын, зерттелуін көрсетті. Құрылымында таңдап алынған фольклортану терминдеріне С.Қасқабасов,

Б.У.Әзібаева, К.Матыжанов, А.Бұлдыбай, Т.Қоңыратбай, Ш.Керім, Б.Рақым, А.Пангереев, Қ.Алпысбаева, П.Әуесбаева, С.Сәкен, Т.Әлбеков, Б.Қорғанбек, Ж.Рақыш, Д.Жақан және тағы басқа фольклортанушылар ғылыми түсініктеме жазды, талдамалық негіздеме жасады. Пән сөздеріне жазылған мақалалар материалдың қамтылуы, зерттелуі бойынша әрқилы. Қазақ фольклортану терминдерін этностың дүниетанымдық санасындағы концептілер жиынтығымен көрсетуге, қазақ фольклорының ерекшеліктерін бағамдалып, пән терминдерінің қалыптасуы салыстырыла талданды.

Ұлттық ауқымдағы зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы қазақ фольклортануының дамуына, әдебиеттанулық пәндердің дамуына, қазақ фольклорымен айналысатындардың танымдық қызметін дамытуға және қалыптастыруға үлес қосатын нәтижелерде жатыр; халықаралық ауқымда қазақ фольклортану терминдерін түсінуге әсер етеді. Фольклорлық терминдерді берік қалыптастыру үшін пән терминдерінің түсініктемесі анық, нақты жазылғанда, қағидаға айналған тұрақты терминдер теориялық ойдың кемелденуіне ықпал жасайды.

Қорыта келгенде қазақ фольклортануының терминдер сөздігін жасаудың қағидалары анықталды, қазақ фольклортануының қазіргі жетістіктеріне негізделген терминдер талданды. Қазақ фольклортану ұғымдары мен терминдерінің даму бағыттары мен негізгі кезеңдері ұлттық фольклортанудағы терминдер базасының қалыптасу тарихымен тікелей байланысты. Қазақ фольклортануы саласында ұлттық және жалпы түркілік терминқор басым болса, ал орыс тілі арқылы шет тілден енген терминдердің үлесі аз екенін талдау нәтижесі көрсетті. Алайда фольклор жанрлары негізінен ұлттық терминдерден құралса, жалпы фольклортанулық терминдер мен ұғымдар халықаралық терминдерден тұрады. Қазақ фольклортануының терминдерін біріздендіру мақсатында фольклортанудың ғылыми терминдерін жүйелеу мен қалыптастыру, бекітілген дәстүрлі терминдерді өзгерту, терминдердің көп мағыналығы мен жарыспалы қолданысы қарастырылды.

Әдебиеттер:

1. Валиханов Ч.Ч. О формах казахской народной поэзии // Классические исследования: Многотомник. Т.12: Ч.Ч. Валиханов, В.В. Радлов, Г.Н. Потанин. Труды по фольклору. - Алматы: Әдебиет әлемі, 2013. - С. 46-51.
2. Радлов В.В. Образцы народной литературы тюркских племен, живущих в Южной Сибири и Дзунгарской степи. Ч.III. - СПб., 1870. - С. 88-119.
3. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш // Байтұрсынов А. Алты томдық шығармалар жинағы. - Алматы: Ел-шежіре, 2013. - Б. 149-351.
4. Әуезов М. Әдебиет тарихы. - Алматы: Ана тілі, 1991. - 240.
5. Досмұхамедұлы Х. Қазақ халық әдебиеті // Досмұхамедұлы Х. Аламан. - Алматы: Ана тілі, 1991. - Б. 70-80.
6. Мусаев К.М. Формирование, развитие и современные проблемы терминологии на языках союзных республик СССР // Развитие терминологии на языках союзных республик СССР. Общая проблематика. - Москва, 1986. - С. 6-178.
7. Құрманбайұлы Ш. Қазақтерминологиясы: зерттеулер, оқулық, сөздік, библиография. - Алматы: Сардар, 2014. - 928.
8. Әбетов Ф. Әдебиеттану терминдерінің қысқаша орысша-қазақша сөздігі. - Алматы: Қаз ССР ҒА баспасы, 1962. - 140.
9. Әдебиеттану. Терминдер сөздігі / Құраст. З.Ахметов, Т.Шаңбаев. - Алматы: Ана тілі, 1998. - 384 б.
10. Қазақ фольклорының типологиясы. - Алматы, 1981. - 308.
11. Қазақ фольклористикасының тарихы (революцияға дейінгі кезең). - Алматы: Ғылым, 1988. - 432.
12. Фольклор шындығы. - Алматы: Ғылым, 1990. - 264.
13. Қазақ фольклорының тарихылығы. - Алматы, 1993. - 328.
14. Қазақ фольклорының поэтикасы. - Алматы, 2001. - 250.
15. Қазақ әдебиетінің тарихы. Оңтомдық. 1 том. Фольклорлық кезең. - Алматы. ҚАЗАҚПАРАТ, 2008. - 812.
16. Қазақ фольклортануының тарихы: XVIII-XXI ғасырдың басы. - Алматы: Service Press, 2017. - 552.
17. Жұмалиев Қ. Қазақ эпосы мен әдебиет тарихының мәселелері. - Алматы: Қазақ мемл. көркем әд., 1958. - 404.
18. Рахымқалиев М., Сыдықов Т. Қазақ халқының батырлық жырлары. - Алматы: Ғылым, 1972. - 388.
19. Қоңыратбаев Ә. Қазақ фольклорының тарихы. - Алматы: Ана тілі, 1991. - 288.
20. Бердібаев Р. Қазақ эпосы (жанрлық және стадиялық мәселелер). - Алматы: Ғылым, 1982. - 232.
21. Ыбыраев Ш. Эпос әлемі. Қазақтың батырлық жырларының поэтикасы. - Алматы: Ғылым, 1993. - 296.
22. Нұрмағамбетова О. Қазақтың қаһармандық эпосы «Қобыланды батыр». - Алматы: Үш қиян, 2003. - 544.
23. Қоңыратбаев Т. Эпос және этнос. Қазақ эпосы және оның этникалық сипаты. Монография. - Алматы, 2000. - 340.
24. Турсынов Е.Д. Древнетюркский фольклор: истоки и становление. - Алматы: Дайк-Пресс, 2001. 172 с.
25. Қазақ әдебиеті: Энциклопедия. - Алматы: ҚР БҒМ, Қазақстан даму институты, 1999. - 750.
26. Қазақстан: Ұлттық энциклопедия. 1-10-том. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1998-2007.
27. Түркістан: Халықаралық энциклопедиясы. - Алматы, 2000.
28. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Әдебиет / Жалпы ред. басқарған Е.Арын. - Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2006. - 515 б.
29. Кондыбай С. Школьный словарь казахской мифологии. - Алматы: Арыс, 2013. - 140 с.
30. Свод этнографических понятий и терминов / Отв. ред. Б.Н. Путилов, Г.Штробах. Вып. 4. Народные знания. Фольклор. Народное искусство. - М.: Наука, 1986. - 240.
31. Мифологический словарь под ред. В.Мелетинского. - М.: Советская энциклопедия, 1990. - 672.
32. Словарь терминов русского фольклора / Состав. Н.Петров // http://arzamas.academy/materials/567_cрок_обр_17.04.2017.
33. Краткий словарь этнографических и фольклорных понятий и терминов / Сост. В.Ойношев. - Горно-Алты, 2011. - 90 с.
34. Қасқабасов С.Ойөріс. Зерттеулер. - Алматы: Жібек Жолы, 2009. - 303 б.
35. Әзібаева Б. Қазақ дастандары. - Алматы, 2009. - 288.